

OULUN YLIOPISTO
UNIVERSITY of OULU

ALAJOKI MIINA-MARIA

NÄKYVÄ AUKTORITEETTI – OPETTAJAN ULKOASUN MERKITYS

Kasvatustieteen kandidaatintyö

KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Taide- ja taitopainotteinen luokanopettajakoulutus

2017

Luokanopettajankoulutus		Tekijä/Author Miina-Maria Alajoki	
Työn nimi/Title of thesis Näkyvä auktoriteetti – Opettajan ulkoasun merkitys			
Pääaine/Major subject Kasvatustiede	Työn laji/Type of thesis Kandidaatintutkielma	Aika/Year Maaliskuu 2017	Sivumäärä/No. of pages 30
Tiivistelmä/Abstract <p>Kandidaatintyöni tarkastelee opettajan ulkoasua ja sen vaikutusta opettajan auktoriteettiin. Aihe on ajankohtainen niin julkisessa keskustelussa kuin koulumaailmassakin. Tutkimuskohteena opettajan ulkoasu on suhteellisen tuore eikä aiempaa suoraa tutkimustietoa ole laajasti. Auktoriteettia taas on tutkittu laajasti jo vuosikymmenien ajan. Tutkielmani tavoitteena on selvittää, mitä odotuksia opettajan ulkoasulle asetetaan ja miten opettaja nähdään yhteiskunnassa. Tarkastelen myös onko opettajan ulkoasulla vaikutusta opettajan auktoriteettiin oppilaiden ja huoltajien osalta. Tuon esille opettajan ulkoasuun ja auktoriteettiin liittyvän itse muotoilemani käsitteen; näkyvä auktoriteetti. Tarkastelen tutkielmani aihetta sosiokulttuurisesta näkökulmasta, sillä sosiaaliset kanssakäymiset ja kulttuuri muokkaavat ja tuottavat ulkoasua sekä sen kokemista. Ulkoasu ja pukeutuminen ovat tapa kommunikoida ympäröivän maailman kanssa. Tutkielmani avaa aihetta aiempiin tutkimuksiin ja teolliseen kirjallisuuteen pohjaten.</p> <p>Tutkimuskysymykseni ovat :</p> <ol style="list-style-type: none">1. Mitä odotuksia opettajan ulkoasulle asetetaan?2. Millainen vaikutus opettajan ulkoasulla on opettajan auktoriteettiin? <p>Konteksti ja paikka täytyisi aina ottaa huomioon ulkoasusta puhuttaessa. Opettaja on jatkuvasti katseiden ja arvostelun kohteena sekä toimii oppilaille usein roolimallina. Opettajan ulkoasulle onkin useita julkilausumattomia sääntöjä. Yleisesti opettajalta vaaditaan siistiä, huoliteltua ja asiallista ulkoasua. Tiukkoja vaatteita, lyhyitä hameita ja avaria kaula-aukkoja paheksutaan. Stereotyyppisesti opettaja nähdään Marimekon paidassa ja farkuissa. Yhdistelmää kutsutaankin opettajan univormuksi. Opettajan identiteetti ja persoonallisuus vaikuttavat opettajan ulkoasuun. Opettajat itse tuottavat käsityksiä siitä, miltä heidän tulisi näyttää.</p> <p>Opettajan ulkoasulla nähdään olevan vaikutus opettajan auktoriteettiin. Ulkoasulla välitetään tietynlaisia asioita ja arvoja. Niin sanotulla oikeantyyllisellä pukeutumisella opettaja voi lisätä uskottavuuttaan. Miellyttävän näköinen henkilö arvioidaan usein pätevämmäksi kuin henkilö, jonka ulkoasu on ristiriitainen tai epämiellyttävä. Näkyvällä auktoriteetilla on asema opettajan pedagogisen auktoriteetin rinnalla. Eniten auktoriteettiasemansa eteen työtä täytyy ulkoasunsa takia tehdä nuorten opettajien, jotka pukeutuvat epäsovinnaisesti ja huomiota herättävästi. Toisaalta nuorten huoltajien käsitykset ulkoasusta ovat erilaisia vanhempaan sukupolveen nähden, sillä yhteiskunnan muuttuessa muuttuvat myös käsitykset opettajan ulkoasusta ja auktoriteetista.</p>			
Asiasanat/Keywords auktoriteetti, ulkoasu, identiteetti, persoonallisuus, pukeutuminen			

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	1
1.1	Tutkimuskysymykset	2
1.2	Keskeinen kirjallisuus	3
2	TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	5
2.1	Sosiokulttuurinen näkökulma ulkoasuun	6
2.2	Tutkimuksen tavoitteet ja rakenne	7
3	OPETTAJAN ULKOASU OSANA IDENTITEETTIÄ	9
3.1	Identiteetti ja persoonallisuus	9
3.2	Ulkoasu, pukeutuminen ja ruumiillisuus	12
3.3	Odotukset opettajan ulkoasulle.....	14
4	NÄKYVÄ AUKTORITEETTI	19
4.1	Auktoriteetin määritelmä	19
4.2	Ulkoasun vaikutus auktoriteettiin.....	20
5	POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	24
	LÄHTEET	28

1 JOHDANTO

Italehti kirjoitti lokakuussa 2015 yhdysvaltalaisesta peruskoulun opettajasta Mindi Jensenistä, jota koulun puolesta vaadittiin poistamaan Instagram -kuvapalvelusovelluksessa olleet kuvansa. Oppilaiden vanhemmat olivat järkyttyneitä Jensenin kuvista, joissa hän muun muassa poseerasi bikineissä. Kuvat liittyivät Jensenin fitness-urheiluharrastukseen ja omien sanojensa mukaan kuvien avulla hän oli innostanut sekä rohkaissut monia naisia. (Korkki 2015.) Vaikka tapaus ei ollut Suomesta, se sai silti pohtimaan opettajan ulkoasun merkitystä koulumaailmassa sekä vapaa-ajalla.

Näkeminen ja maailman havainnoiminen näköaistin kautta syntyy pienellä lapsella paljon ennen sanoja. Ihminen näkee ja tunnistaa ennen kuin puhekyky kehittyy. Näkeminen ja tieto eivät ole koskaan tasapainossa keskenään. Se millä tavoin näemme asiat, ei ole yksinkertaista, sillä omat tiedot ja uskomukset vaikuttavat näkemiseen. (Berger ym. 1991, 7–8.) Joka kerta, kun näemme toisen ihmisen havaintojamme ohjaa sisäiset informaatiot, jotka liittävät havainnot aiemmin opittuihin ja koettuihin asioihin. Itse näkeminen on monimutkainen prosessi, jossa samanaikaisesti aivot käsittelevät monessa eri osassa verkkokalvolta tulevaa informaatiota. Näkeminen on silmän ja aivojen yhtäaikaista aktiivista toimintaa. (Arnkil 2008, 42–43.) Ihmisen ulkoasun havainnointiin liittyy vahvasti näkeminen, sillä ulkoasua havainnoidaan näköaistin kautta.

Vaatteet ja ulkoasu ovat niin sanotusti toinen ihomme (Calefato 2004, 17). Ulkoasulla on yleisesti suuri merkitys nyky-yhteiskunnassa, sillä siihen kiinnitetään paljon huomiota. Ihmisiä arvioidaan ja luokitellaan ulkoasun perusteella varsinkin silloin, kun toista ihmistä ei tunneta entuudestaan. Ulkoasuun kuuluvat pukeutumisen lisäksi esimerkiksi tatuoinnit, lävistykset, rakennekynnet ja hiusten väri, jotka osaltaan tuovat ihmisen persoonaa esiin. Erilaiset ulkoasut jakavat paljon mielipiteitä, sillä mieltymyksiä on monenlaisia. Ihmisillä on myös eri käsityksiä siitä, mikä on sopivaa pukeutumista ja mikä sallittua ulkoasusta puhuttaessa.

Opettajan persoonaan ja ulkoasuun on kautta aikojen liitetty ajatus täydellisestä kansalaisesta (Heikkinen & Huttunen 2007, 22). Ajatus opettajan ulkoasusta aiheena heräsi jo ensimmäisenä opiskeluvuoteni pohtiessani kansankynttilä-käsitettä ja sen antamaa mielikuvaa opettajista. Opettajaa kuvataan usein sivistyksen soihtuksi, joka ”valaistessaan pois-

taa tiedon puutteen ja tyhmyyden” (Korpinen 1996, 49). Kansankynttilältä ja sivistyksen tuojalta odotetaan myös tietynlaista ulkoasua.

Hyvä ystäväni kommentoi taannoin kenkäkaupassa ollessamme eräitä omasta mielestäni mitäänsanomattomia kenkiä, että ne olivat hänen mielestään juuri niin opettajamaiset kenkät kuin voi olla. Kommentti jäi vahvasti mieleeni, sillä itse en olisi kyseessä olleita kenkiä jalkaani laittanut, vaikka tuleva luokanopettaja olenkin. Jäin pohtimaan tapahtunutta ja sitä, millainen kuva nykypäivänä ihmisillä on opettajan ulkoasusta. Mielikuva opettajan ulkoasusta on edelleen melko traditionaalinen ja stereotyyppinen (Palmu 2001, 185). Silti pukeutuminen monimuotoistuu jatkuvasti ja erilaisuutta ulkoasussa hyväksytään aiempaa enemmän, mikä luo mahdollisuuksia myös opettajan ulkoasulle (Honkavaara 2003, 286). Edellä mainittujen ajatusten pohjalta mieleen nousee monenlaisia kysymyksiä. Miltä opettaja näyttää ulkoisesti yhteiskunnassa? Onko opettajan ulkoasulla merkitystä? Millaisia vaikutuksia opettajan ulkoasulla on opettajan työssä?

Nikkola ja Räihä (2007) näkevät opettajan ammatin olevan haasteellinen ihmissuhdeammatti. Erilaisia opettajuuteen liittyviä ilmiöitä arvotetaan ja tuomitaan julkisissa keskusteluissa ja yleisesti ylläpidetään tiettyä opettajakuvaa (Laine 1998, 111). Opettajan ulkoasu on pitkälti normitettua ja rajattua, joten kandidaatin tutkielmassani perehdyn opettajan ulkoasuun. Kaikkiin ulkoisiin ominaisuuksiimme emme voi itse vaikuttaa, mutta silti ne ohjaavat opettajan työssä ihmisten, kuten oppilaiden ja vanhempien, suhtautumista.

Opettaja on jatkuvasti vuorovaikutuksessa monen eri toimijan kanssa kasvokkain, jolloin kohtaamisissa tulee tärkeäksi myös visuaalinen puoli. Olen kiinnostunut siitä, mitä rajoituksia opettajan ulkoasulle asetetaan, ja mitä opettajalta odotetaan esimerkiksi pukeutumisen suhteen. Auktoriteetti on monimuotoinen ja merkityksellinen asia opettajan työssä. Omana pyrkimyksenäni on hyvä auktoriteettiasema niin oppilaiden kuin huoltajienkin osalta. Siksi opettajan ulkoasusta puhuttaessa itseäni kiinnostaa myös se, kuinka paljon ulkoasu vaikuttaa opettajan auktoriteettiin.

1.1 Tutkimuskysymykset

Aiheen rajaaminen oli haastavaa, sillä ulkoasu on käsitteenä laaja ja opettajan ulkoasua voidaan tutkia monesta eri näkökulmasta. Ottamalla mukaan auktoriteetin käsitteen, sain

rajattua aihetta. Tutkimuskysymyksiksi valikoituivat lopulta seuraavanlaiset kysymykset:

1. Mitä odotuksia opettajan ulkoasulle asetetaan?
2. Millainen vaikutus opettajan ulkoasulla on opettajan auktoriteettiin?

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessäni selvitän mitä odotuksia opettajan ulkoasulle asetetaan ja miten opettajan ulkoasu yleisesti nähdään. Toisessa tutkimuskysymyksessä olen keskittynyt auktoriteettiin ja miten opettajan ulkoasu vaikuttaa siihen. Ulkoasu ja auktoriteetti ovat tutkielmani pääkäsitteet, sillä tutkielma rakentuu lähes kokonaan niiden ympärille. Ennako-olettamukseni on, että ulkoasulla on vaikutusta auktoriteettiin huoltajien ja oppilaiden osalta. Vaikutus on erilainen näiden kahden eri ryhmän välillä. Huoltajien osalta vaikutus on olettamukseni mukaan suurempi, sillä heille on muodostunut elämäkokemuksensa myötä vahvemmat omat arvot ja he tiedostavat, millaista ulkoasua pidetään yhteiskunnassa hyväksyttävänä. Minua kiinnostaa myös hälveneekö ulkoasun vaikutus osana opettajan auktoriteettia, kun oppilaat ja vanhemmat oppivat tuntemaan opettajaa. Vaikka en tutkielmassani vertailekaan pedagogisen ja näkyvän auktoriteetin eroja, olen pohtinut, onko pedagogisella auktoriteetilla enemmän sijaa puhuttaessa opettajan auktoriteetista.

1.2 Keskeinen kirjallisuus

Olen avannut tutkielmani kannalta keskeisimmät käsitteet seuraavissa luvuissa kirjallisuuteen nojaten, jotta niiden määritelmät tukevat tutkielmaani. Tärkeiksi käsitteiksi aiheen osalta muotoutuivat auktoriteetti, identiteetti, ulkoasu sekä persoonallisuus, joista jokainen käsite on hyvin moniulotteinen. Käsitteiden kannalta keskeisimmäksi tutkimuskirjallisuudeksi nousi lähinnä suomalaisia teoksia, mutta kansainvälisestä kirjallisuudesta löytyi paljon tietoa yleisesti pukeutumisesta ja ulkoasun merkityksistä.

Marjo Kamila (2012) tutki väitöskirjassaan *Katsojana ja katsottuna – Opettajan kontrolloitu ulkoasu* sitä, miten opettajat näkevät toisensa, arvottavat kollegoitaan ulkoasun perusteella ja miltä opettajat saavat nykypäivänä näyttää. Väitöskirja tuo esiin ulkoasun merkityksen osana opettajan ammattia. Marjo Kamilan teos toimii tutkielmani pääauktoriteettina, sillä seuraan pitkälti hänen ajatuksiaan. Kamila on Suomessa yksi harvoista, joka on tutkinut opettajan ulkoasua ja vienyt tutkimusta aiheen saralta eteenpäin. Hän on keskitty-

nyt väitöskirjassaan opettajien välisiin pukeutumispuheisiin ja muodostanut opettajien ulkoasuista neljä erilaista pukeutumisdiskurssia, jotka esittelen myöhemmin luvussa kolme.

Päädyin ottamaan tutkielmalleni sosiokulttuurisen näkökulman, jonka esittelen luvussa kaksi. Ulkoasu ja auktoriteetti muotoutuvat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, johon vaikuttaa myös vahvasti kulttuuri. Pohjana tutkielmallani on sosiaalisen konstruktionismin idea, joten valitsin näkökulmaani tukemaan Pauli Siljanderin (2015), Roger Säljön (2001) ja Ian Hackingin (2009) teokset. Siljander ja Säljö tarkastelevat oppimista sosiokonstruktivismin ja sosiokulttuurin näkökulmista. Ajatuksia mukailemalla ne sopivat myös omaan tutkielmaani, vaikka en tutkikaan suoraan oppimista, johon Siljander ja Säljö ovat keskittyneet. Ian Hackingin pohtii aihetta filosofisesta näkökulmasta, mutta tämä lähestymistapa on myös merkittävä puhuttaessa opettajien luokittelusta, ja mitä tämä tarkoittaa ulkoasun kannalta.

Tutkielmani päälähde kansainvälisestä kirjallisuudesta on Malcolm Barnardin (1996) *Fashion as communication*. Barnard tuo esiin muodin ja pukeutumisen merkityksen puhuttaessa muun muassa kommunikaatiosta ja sosiaalisesta identiteetistä. Teoksessa selvitetään, mitä yksilö viestittää omalla ulkoasullaan. Malcolm Barnard'n mukaan yhteiskunta ja kulttuuri vaikuttavat ulkoasun tulkintaan, mikä on tärkeä näkökulma myös omassa tutkielmassani. Toinen merkityksellinen kansainvälinen artikkeli on Joanne Entwistlen (2001) *The Dressed Body*. Entwistle painottaa artikkelissaan, että ihmisten ruumiillisuuteen kuuluu pukeutuminen. Ulkoasu kuuluu sosiaaliseen elämään ja siihen vaikuttaa vahvasti kulttuuri. Kaikki kulttuurit niin sanotusti ”pukevat ruumiin tietynlaiseksi”.

Pääkäsitteeni auktoriteetin määrittelemisessä olen käyttänyt Heli Eväsojan ja Soili Keskinen (2005) kokoamaa määritelmää. Olen myös tuonut esiin heidän tekemänsä tutkimuksen, jossa selvitettiin, mitkä seikat vaikuttavat opettajan auktoriteettiin. Lisäksi tutkielmani kannalta tärkeä artikkelikokoelma on *Ihmisen näköinen opettaja* (2007), jossa puhutaan opettajan identiteetistä, paikasta yhteiskunnassa sekä opettajasta ammattinsa edustajana. Teoksen esiin tuomat asiat ovat vahvasti liitettävissä opettajan ulkoasuun.

2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

Tutkimuksen taustalla ovat omat henkilökohtaiset intressini ja ajatus siitä, etten halua tulla suoraan luokitelluksi ”opettajan näköiseksi”, sillä olen ihmisenä paljon muutakin kuin vain luokanopettaja. Opettajien luokka kuitenkin tuottaa tietynlaista kuvaa itsestään ulkoasulleen, johon liittyy muokkaavana osana myös kulttuuri ja luokan identiteetti (Barnard 1996, 45). Huomasin kiinnostavani huomiota omaan ulkoasuuni jo opettajakoulutuksen haastattelutilanteessa opiskelemaan pyrkiessäni. Näin tekevät suurin osa muistakin opiskelemaan haluavista ja pääsykokeeseen valmistautuvista (Kemppinen 2007, 190). Täytyy itse tietää, mikä on sopivaa ja niin sanotun hyvän maun rajoilla, mutta myös vapaus olla oma itsensä on tärkeää. Ulkoasu määrittelee sen, millainen ihminen on ja miten muut näkevät hänet (Entwistle 2001, 55).

Opettajan ammatissa on monia julkilausumattomia sääntöjä, jotka vaikuttavat ammatin taustalla, vaikka ovatkin näkymättömissä (Nikkola & Räihä 2007, 10). Jokaisella ihmisellä on oma mielikuva syvällä itsessään siitä, miltä opettaja saa näyttää (Palmu 2001, 185). Mielikuviin ovat vaikuttaneet aikoinaan omat opettajat sekä se, miten yhteiskunnassa opettajaa kuvataan. Opettajan ulkoasun merkitys saatetaan usein sivuuttaa ja sitä voidaan pitää turhan pinnallisena aiheena (Kamila 2012, 135). Opettajan pukeutumisella ja ulosannilla on kuitenkin merkitystä. Yksilön visuaalisella ilmeellä on vaikutusta siihen, miten toiset ihmiset kohtelevat häntä (Berggren, Jordahl & Poutvaara 2006, 16). Myös opettajayhteisö pitää yllä kirjoittamattomia sääntöjä siitä, miten sosiaalisissa tilanteissa täytyy elehtiä ja käyttäytyä tai miten töihin voi pukeutua (Heikkinen & Huttunen 2007, 21). Opettajat kohtaavat ulkonäköpaineita koulun lisäksi työajan ulkopuolella, sillä opettaja nähdään opettajana vapaa-ajallakin. (Kamila 2012, 248).

Lähtökohdat tutkielmalleni ovat opettajan ulkoasu ja auktoriteetti sekä niiden kohtaaminen. Opettajan ulkoasua on tutkittu verraten vähän ja siihen on alettu kiinnittää huomiota enenevässä määrin vasta 2000-luvun puolella. Aiheen tuoreus on yksi syy sen kiinnostavuuteen, vaikka se tuo samalla haastetta lähteiden löytämisessä. Kokoan yhteen yleisen kuvan opettajan ulkoasusta eri lähteiden perusteella ja tutkielmani perustuu aiempiin tutkimuksiin sekä kirjallisuuteen. Olen koonnut teoriapohjan aiheesta tieteelliseen kirjallisuuteen viittaen. Pukeutumista tutkiessa tulkintoja muokkaavat helposti omat henkilökohtaiset ennak-

koluulot ja käsitykset. (Honkavaara 2003, 271). Pysin kuitenkin tarkastelemaan aihetta objektiivisesti, vaikka taustalla vaikuttavat omat mielikuvani opettajan ulkoasusta.

2.1 Sosiokulttuurinen näkökulma ulkoasuun

Tarkastelen opettajan ulkoasua ja sen vaikutusta auktoriteettiin sosiokulttuurisesta näkökulmasta ja pohdin ulkoasun merkitystä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa koulumaailmassa. Opettajan ulkoasulle on epäviralliset sosiokulttuuriset visuaaliset järjestykset. Visuaaliset järjestykset ovat yhteiskunnan visuaalisen kulttuurin tuottamia ja kuuluvat visuaaliseen lukutaitoon. Sosiokulttuuriseen näkökulmaan liittyy tiettyjä uskomuksia ja asenteita. Ulkoasu toimii auktoriteetin rakentumisessa kommunikaation osana. Pukeutuminen on osa visuaalista kulttuuria ja sillä on symbolisia merkityksiä, jolloin visuaalinen lukutaito tulee tärkeään asemaan. (Kamila 2012, 37, 179.) Ulkoasun ja pukeutumisen katsotaan olevan sanaton kieli, jonka avulla ilmaistaan itseä ja kommunikoidaan ympäristön kanssa. Ulkoasu luo merkityksiä, joita muut ihmiset tulkitsevat eri tavoin. (Calefato 2004, 10.)

Ian Hacking (2009) on teoksessaan *Mitä sosiaalinen konstruktionismi on?* esittänyt, että ihmisiä jaotellaan erilaisiin luokkiin. Luokat ovat sosiaalisesti rakentuneita, joten tässä tapauksessa opettaja on sosiaalisesti rakentunut tietynlaiseksi kuuluessaan opettajien luokkaan. (Hacking 2009, 25.) Opettajan luokitukseen kuuluvana opettaja käyttäytyy ja toimii luokan vaatimalla tavalla. Sosiaalisesti rakentunut luokka määrittelee, miltä opettajan tulisi näyttää ja miten toimia. Opettaja huomioi ja vaalii niitä piirteitä, joita opettajaluokka hänelle rakentaa. Luokitusta ympäröi sosiokulttuurinen piiri, joka vaikuttaa siihen, miten yksilön käsitykset opettajista muodostuvat. Materiaalisuus nousee tärkeään asemaan luokituksessa, sillä esimerkiksi pukeutuminen luo merkityksiä. (Hacking 2009, 26–27; Kamila 2012, 37.)

Tutkielmani kuuluu kasvatustieteen piiriin, mutta myös vahvasti sosiologiaan. Opettajan ulkoasu ja pukeutuminen ovat sosiokulttuurisen vaikutuksen alla olevia asioita (Kamila 2012, 38). Tutkielmani liittyy sosiaalisen konstruktionismiin, joka on yksi sosiokonstruktivistisista suuntauksista. Opettajan ulkoasu ja sen vaikutus auktoriteettiin on hyvin pitkälle perustaltaan sosiaalinen ja kulttuurinen ilmiö. Sosiokulttuuriset ehdot määrittelevät sen, miltä niin sanotun hyvän opettajan tulisi näyttää, sillä ulkoasulle on rakentunut ja rakentuu jatkuvasti kulttuurisia merkityksiä. (Siljander 2015, 217, 232.) Ulkoasu nähdään myös eri

kulttuureissa eri tavoin. Olen kuitenkin keskittynyt tutkielmassani lähinnä siihen, miten opettajan ulkoasu koetaan Suomessa.

Tutkielmani pohjana on sosiaalisen konstruktionismin idea, jonka kehittäjiä ovat sosiologit Peter Berger ja Thomas Luckman. Heidän näkemyksensä mukaan ei ole olemassa vain yhtä tapaa tai totuutta nähdä opettajan ulkoasu, sillä ihmistä ympäröivät erilaiset sosiaaliset maailmat, jotka vaikuttavat tapoihin nähdä todellisuus. Tieto todellisuudesta on aina sosiokulttuurisesti muokattua. (Siljander 2015, 217, 231.) Kamila (2012) viittaa väitöskirjassaan Bergerin ja Luckmanin (1994) sosiaalisen konstruktionismin ideaan, jossa he selittävät sosiokulttuuristen rakenteiden välistä suhdetta yksilöön. Sosiokulttuuriset rakenteet ja inhimillinen maailma ovat ihmisten tuotosta. Yksilö sisäistää ja omaksuu identiteettiinsä yhteiskunnallisia käytäntöjä luoden samalla osaltaan yhteiskunnallista totuutta. Ulkoasuun liittyvät symboliset merkitykset tuottavat uusia käytänteitä samanaikaisesti, kun niitä myös ylläpidetään. Yhteiskunnassa vallitsevat tavat ja traditiot ovat instituutioiden sosiaalisten järjestyksien luomia. (Kamila 2012, 38.) Opettajan ulkoasulla ja sen merkityksellä on pitkä historia, joka vaikuttaa edelleen siihen, miten opettaja nähdään osana koulumaailmaa. Vaikka kulttuurihistoriallinen tausta täytyy ottaa huomioon, todellisuuden hahmottaminen määräytyy lopulta sosiokulttuuristen ehtojen avulla (Siljander 2015, 232).

Roger Säljö (2001) korostaa sitä, että ihmiset ovat biologisia olentoja, jotka elävät sosiokulttuurisessa todellisuudessa. Omille biologisille perusteille ei yksilö voi tehdä mitään, mutta niin sanotut erilaiset apuvälineet antavat mahdollisuuden muokata näitä perusteita. Yksilö toimii ja ajattelee arjen tilanteissa jatkuvasti toisten ihmisten kanssa, ja on kulttuuriin sidoksissa. Säljö tarkoittaa sosiokulttuurisella näkökulmalla sitä, kuinka yksilö omaksuu kulttuurisia toimintoja. Keskeistä näkökulmassa on yksilön ja yhteisön vuorovaikutus. Opettajan ulkoasua ja sen vaikutusta auktoriteettiin ei voi tutkia ellei tutkita, miten ne nähdään vuorovaikutuksessa ja kulttuurisesta kontekstista käsin. Sosiaalisessa kanssakäymisessä ei ole tiettyjä sääntöjä, jotka annetaan opeteltavaksi, vaan yksilön täytyy itse selvittää milloin ja mihin tilanteisiin eri säännöt pätevät. Näin käy myös pukeutumisen ja ulkoasun suhteen. (Säljö 2001, 15–16, 131.)

2.2 Tutkimuksen tavoitteet ja rakenne

Tutkielmani tavoitteena on saattaa yhteen erilaisia näkemyksiä opettajan ulkoasusta. Auktoriteettia on kasvatustieteen saralla tutkittu paljon, ja opettajan ulkoasu on alkanut herättää

kiinnostusta osana tiedekeskustelua. Halusin tutkielmassani yhdistää nämä kaksi mielenkiintoista ja toisiinsa vaikuttavaa asiaa. Tavoitteenani on luoda teoriapohja siitä, kuinka ulkoasu vaikuttaa auktoriteettiin. Tutkielman tavoitteena on herätellä lukijaa ajattelemaan opettajan ulkoasun merkitystä. Tavoitteenani ei ole kertoa suoria totuuksia, sillä ulkoasun näkeminen ja sen vaikutus auktoriteettiin on monimutkainen ilmiö. Tarkoitus on tuoda tietoisuuteen eri näkemyksiä ja pohtia niiden paikkansa pitävyyttä.

Tarkastelen opettajan ulkoasua aiemmin avaamastani sosiokulttuurisesta näkökulmasta käsin. Aluksi keskityn opettajan ulkoasuun ja siihen liittyviin käsitteisiin. Yksilön ulkoasuun vaikuttavat vahvasti oma identiteetti ja persoonallisuus, joten määrittelen ne käsitteinä. Lisäksi otan huomioon opettajapersoonallisuuden ja -identiteetin. Tämän jälkeen määrittelen pääkäsitteen ulkoasu, johon liittyvät myös pukeutuminen ja ruumiillisuus. Vastana näiden käsitteiden avaamisen jälkeen pohdin opettajan ulkoasua. Kolmannen luvun lopussa selvitän, miltä opettaja näyttää yhteiskunnassa ja kollegoidensa silmissä. Neljännessä luvussa esiintyvä käsite näkyvä auktoriteetti on oma käsitteeni, mutta selvitän, mitä tutkielmassani sillä tarkoitan sekä määrittelen myös auktoriteetin käsitteen. Lopuksi tuon esiin ulkoasun vaikutuksia auktoriteettiin ja pohdin tutkielmaa kokonaisuutena sekä kokon yhteen vastaukset tutkimuskysymyksiini.

3 OPETTAJAN ULKOASU OSANA IDENTITEETTIÄ

Opettajan ulkoisen olemuksen ja käytöksen nuhteettomuus oli vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kirjattu yksityiskohtaisesti virallisiin säädösteksteihin (Viskari & Vuorikoski 2003, 60). Nykyään opettajan ulkoasulle ei ole virallista etikettiä tai ulkonäkösääntöä (Kamila 2012, 179). En ole rajannut opettajakuntaa tutkielmassani, vaikka esimerkiksi luokanopettajalta vaaditaan eri asioita kuin aineenopettajalta ja luokanopettaja on muun muassa eri tavalla yhteydessä oppilaiden huoltajiin. Alakoulussa opettaja opettaa lähes jokaista ainetta, ja oppilaat viettävät suuren osan päivästä tämän saman aikuisen kanssa. Aineenopettajilla ulkoasu taas nousee merkitykselliseksi, kun he kohtaavat päivässä suuremman joukon oppilaita, ja sosiaaliset kanssakäymiset ovat luonteeltaan monissa tapauksissa erilaisia kuin luokanopettajilla. Ei siis ole yhdentekevää, millainen ulkoasu opettajalla on (Räsänen 2007, 34).

Luokanopettajan ja aineenopettajan ulkoasun välillä voi olla eroja. Joskus aineenopettajien kohdalla voi päätellä ulkoasusta, mitä ainetta kukin opettaa, sillä tyylit voivat olla hieman erilaiset ainekohtaisesti (Tuominen-Halomo 2011). Stereotyyppisesti ajatellaan, että esimerkiksi liikunnanaineenopettajalla on aina urheilullinen asu töissä, kun taas kuvataiteenaineenopettaja pukeutuu värikkäästi ja erikoisemmin kuin muut opettajat. Luokanopettajan stereotyyppinen asu on naisilla usein Marimekon vaatteet ja puuhelmet. Edelleen, esimerkiksi pilapiirroksissa, opettaja kuvataan tiukkanutturaiseksi henkilöksi karttakeppi kädessä ja päälle puettuna ylös asti napitettu mekko (Kamila 2012, 98).

Olen tutkielmassani paneutunut pelkän pukeutumisen sijaan ulkoasuun kokonaisuutena, sillä ihmiset näkevät ja huomioivat toisissaan muunkin kuin vain sen, mitä toisella ihmisellä on päällään. Keskityn tässä luvussa aluksi identiteetin ja persoonallisuuden määrittelymiseen, sillä ne ovat tärkeä osa yksilön, eli tässä tapauksessa opettajan, ulkoasun muotoutumisessa. Tämän jälkeen myös käsitteet pukeutuminen, ulkoasu sekä ruumiillisuus ovat määritelty, jotta ymmärretään, mitä niillä tarkoitetaan ja mitä kaikkea ne pitävät sisällään.

3.1 Identiteetti ja persoonallisuus

Ulkoasu yhdistää yksilön kokeman oman identiteetin ja ruumiin. Lisäksi ulkoasu on yhdistävä tekijä identiteetin ja oman sosiaalisen paikan välille. (Entswistle 2001, 47.) Jokaisen oma identiteetti siis vaikuttaa siihen, miten yksilö pukeutuu, ja millainen ulkoinen habitus

ihmisellä on. Stuart Hall (2005) määrittelee identiteetin tiedostamattomaksi prosessiksi, joka muotoutuu aikaa myöten. Se ei ole asia, jonka ihminen saa tietynlaisena syntyessään, vaan identiteetti muotoutuu kaiken aikaa läpi elämän. Voidaan siis sanoa, että se on niin sanottu epätäydellinen prosessi. (Hall 2005, 39.) Identiteettiin ovat sidoksissa kulttuuri ja ympäröivä yhteiskunta, jotka osaltaan muokkaavat yksilön omaa identiteettiä. Lisäksi myös historia ja kieli ovat läsnä tässä prosessissa. Hallin mukaan identiteetin muotoutuminen tapahtuu representaation eli esittämisen sisällä eikä sen ulkopuolella. Kyse on siis siitä, kuinka yksilö esittää ja kokee itsensä eikä niinkään siitä, kuka hän on ja mistä hän tulee. (Hall 2005, 16, 250.)

Daphna Oyserman (2004) kiteyttää identiteetin ja käsityksen itsestään vastaavan kysymykseen; ”Kuka minä olen?”, ”Kuinka sovin ympäröivään maailmaan?” ja ”Minne kuulun?”. Yksilö tiedostaa oman minuutensa ja tekee sen perusteella valintojaan elämässä. (Oyserman 2004, 5.) Opettaja nähdään koulumaailman kontekstissa ja yleisesti auktoriteetin omaavana henkilönä. Identiteetti vaikuttaa ihmisen käyttäytymiseen, mutta sillä on myös vahva vaikutus ihmisen ulkoasuun. Identiteetti määrittelee osaltaan, kuinka yksilö näkee muut ympärillään olevat ihmiset.

Identiteettiä voidaan tarkastella sosiokulttuurisesta näkökulmasta. On selvää, että yhteiskunta ja kulttuuri muokkaavat yksilön identiteettiä. Identiteetti on pitkään nähty sosiaalisena tuotteena, mutta nykyään ymmärretään myös laajemmin sen sosiaalisia rakenteita, joita esimerkiksi kulttuuri tuottaa sosiaalisille kanssakäymisille. Kulttuurirajojen yli lähes jokaisessa kulttuurissa painotetaan taitoa toimia ryhmän jäsenenä ja kykyä sopeutua ryhmän niin sanottuihin vaatimuksiin. Ryhmän jäsenenä toimiminen on tärkeä osa yksilön identiteettiä (Oyserman 2004, 13, 15, 17.)

Toinen ulkoasuun vahvasti vaikuttava käsite on persoonallisuus, joka määritellään usein psykologian näkökulmasta. Ulkoasun kautta yksilö ilmaisee sekä tuo esiin omaa persoonaansa. Juuri persoonallisuus tekee ulkoasusta yksilöllisen sekä mielenkiintoisen. Kuten identiteettikin, myös persoonallisuus voidaan käsitteellistää monella eri tavalla (Lazarus 1977, 38). Arkikielessä saatetaan ihmisestä puhua persoonallisena, kun jokin hänen luonteenpiirteensä on voimakkaasti erottuva. Lähtökohtana persoonallisuuspsykologiassa ovat yksilön tavat käyttäytyä, tuntea ja ajatella eli yksilön psykologiset ominaisuudet. (Feldt & Metsäpelto 2010, 13.)

Persoonallisuuden käsite kattaa itsessään kokonaan ihmisen toiminnan ja ajatukset sekä kaikki ihmisten väliset eroavaisuudet. Se koostuu yksilön tunteista, ajatuksista ja käyttäytymisestä, jotka muodostavat kokonaisuuden. Persoonallisuus on suhteellisen pysyvä eri aikoina ja eri tilanteissa. (Feldt & Metsäpelto 2010, 18.) Se antaa muodon yksilön toiminnalle ja reaktioille ympäristön suhteen. Persoonallisuus rakentuu ihmisen kokemuksista, joihin vaikuttavat kasvatus sekä ympäristö ja yhteiskunta, jossa yksilö elää. (Lazarus 1977, 9–11.) Persoonallisuus määräytyy siis biologisten, kuten perinnöllisyyden tai ruumiinrakenteen, sekä sosiaalisten tekijöiden, esimerkiksi kulttuurin, kautta. (Feldt & Metsäpelto 2010, 18).

Martti H. Haavio (1969) toi jo vuosikymmeniä sitten esille, että opettajat ovat oppilaidensa esikuvia. Vaikka koulu ja yhteiskunta muuttuvatkin, pitää tuo väite edelleen paikkansa. Silti jo 60- ja 70-luvun vaihteessa painotettiin sitä, ettei opettaja saa jättää pois omaa persoonaansa, vaan täytyy olla oma luonnollinen itsensä. (Haavio 1969, 82–83.) Opettajat vaikuttavat omalla toiminnallaan oppilaan myönteisen identiteetin kehittymiseen ja monille oppilaille opettaja on se aikuinen, josta otetaan mallia. Jokaisella opettajalla on varmasti niin sanottu oma opettajaidentiteetti, johon vaikuttaa oma persoonallisuus. Opettajaidentiteetti voidaan määritellä miettimällä, kuka minä itse olen opettajana. Identiteetti on sidoksissa paikkaan ja yhteisöön, jossa yksilö elää. Identiteetin sekä opettajaidentiteetin perustana ovat ruumiillisuus, paikka sekä elämän konkreettisuus. (Erkkilä & Estola 2007, 146, 148–149.) Opettajalla on tyypillinen legitimaatioidentiteetti, jossa hän ei asetu vallitsevan yhteiskunnan järjestystä vastaan toiminnallaan, vaan oikeuttaa sen (Heikkinen & Huttunen 2007, 25).

Opettajaidentiteetin rinnalla voidaan puhua myös opettajapersoonallisuudesta. Vaikka Haavio painotti jo 50 vuotta sitten opettajan oman persoonan tuomista esiin, silti pitkään opettajista kasvatettiin tietynlaisia opettajapersoonallisuuksia ja mallikansalaisia (Haavio 1969, 83). Nykypäivänä on kuitenkin siirrytty henkilökohtaisen kasvun näkemykseen ja siihen, että opettajia tuetaan omanlaisen opettajaidentiteetin muodostamisessa. Tämä on johtanut myös siihen, että opettajan persoonallisuuden tuominen esiin koetaan sallittuna ja toivottuna asiana (Puolimatka & Tirri 2000, 158). Opettajan identiteettiin liittyy henkilökohtaisia elementtejä, kuten seksuaalisuus, tunteet sekä ruumiillisuus. Opettajan ammattiin kuitenkin liitetään edelleen niin sanottu hyveellinen elämä. Ammatti-identiteettiin kuuluu, että se kehittyy koko uran ajan eikä tule koskaan valmiiksi. (Heikkinen & Huttunen 2007, 15, 25.) Opettajan identiteetti rakentuu yhteisön opettajuudelle muodostamista käsityksistä,

joihin vaikuttavat oppilaiden ja huoltajien reaktiot sekä suhtautumistavat (Laine 1998, 111).

3.2 Ulkoasu, pukeutuminen ja ruumiillisuus

Puhun tutkielmassani ulkonäöstä ja ulkoasusta synonyymeina, joihin kuuluvat jo aiemmin mainitut pukeutuminen ja fyysiset ominaisuudet. Fyysisiin ominaisuuksiin sisällytän esimerkiksi ilmeet, eleet ja vartalon muodot. Niihin kuuluisi myös sukupuoli, mutta en aio tässä perehtyä siihen tarkemmin enkä lähteä jaottelemaan naisten ja miesten eroavaisuuksia tai samankaltaisuuksia aiheeseen liittyen. Tämä siitä syystä, että sukupuolten erot ovat yksistään jo laaja aihe. Usein pukeutumisen tutkimus keskittyy naisten ulkoasuun, mutta yritän tutkielmassani muodostaa yleisen kuvan opettajan ulkoasusta (Barnard 1996, 55). En kuitenkaan sulje sukupuolta ulkopuolelle fyysisistä ominaisuuksista.

Pukeutuminen ja ulkonäkö ovat laajemmin ajateltuna toisiinsa vertautuvia käsitteitä, mutta täytyy ottaa huomioon, etteivät ne siltikään ole synonyymeja keskenään. Monissa kulttuureissa henkilö saattaa olla pukeutunut, vaikka hänellä ei olisi vaatteita ollenkaan päällään. Pukeutumiseen käsitetään kaikki ulkonäön manipulointi kuten esimerkiksi vaatetus, lävistykset ja korut. Ulkonäkö taas on kokonaisuus, jossa tulevat esiin yksilön pukeutuminen ja fyysiset ominaisuudet. (Koskennurmi-Sivonen 2003, 4.) Ruumiissa itsessään risteytyvät yksilön tarpeet ja ominaisuudet kulttuuristen rakenteiden ja järjestelmien kanssa. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, miten eri kulttuureissa määritellään eri tavoin, mikä on sopivaa pukeutumista tytöille ja mikä taas pojille. (Erkkilä & Estola 2007, 138.) Näin käy myös opettajan ulkoasusta puhuttaessa, että yhteiskunta ja koulukulttuuri määrittelevät niin sanotun sallitun ulkoasun.

Myös Marjo Kamila (2012) liittyy pukeutumisen ulkonäön kokonaisuuteen, jossa pukeutuminen kattaa kaiken ulkonäön muokkauksen ”päästä varpasiin” saakka. Kamila määrittelee pukeutumiseen lukeutuvaksi myös esimerkiksi hajusteet ja implantit. Niiden avulla henkilö viestittää merkityksiä ja tuo esiin persoonaansa. Pukeutumisella on sosiaalisia ja symbolisia käytäntöjä, joihin kuuluu vahvasti identiteetti. (Kamila 2012, 28–29.) Se on pitkälti tasapainottelua yksilöllisyyden ja oman itsensä sekä yhteisön välillä (Calefato 2004, 9).

Pukeutuminen luo ja ylläpitää erilaisia rooleja ja sen avulla erilaiset ryhmät ilmentävät ajattelutapojaan. Opettajan ammatissa toimiva henkilö voi olla työpaikalla opettajan roolissa ja kotona taas esimerkiksi vaimon tai miehen roolissa. Ulkoasun tuoman roolin täytyisi tukea opettajan identiteettiä ja tuoda itsevarmuutta. Haitallista oman roolin kokemiselle ja opettajan ammatissa toimimiselle on se, jos opettaja joutuu jatkuvasti mukautumaan ulkopuolisten määräämään rooliin ja siihen kuuluvaan ulkoasuun. Tällöin opettaja joutuu piilotamaan omaa persoonaansa ja identiteettiään. (Kamila 2012, 346.) Opettaja on jatkuvasti sosiaalisessa roolissa. Ulkoasu voi vaikuttaa ihmisen sosiaalisen roolin asemaan ja rooli voi määrittellä, minkälainen ulkoasu siinä olevalle on sopivaa. Oikealla ulkoasulla ihminen voi nostaa sosiaalisen roolinsa statusta ja lisätä uskottavuuttaan. (Barnard 1996, 60.)

Pukeutumiseen ja ulkoasuun kuuluu vahvasti muodin käsite, joka määrittelee miten pukeudumme. Opettaja voidaan nähdä yhteiskunnassa jopa epämuodikkaana, vaikka opettajan ulkoasu on kytköksissä nykypäivän muotiin ja niin sanottuihin pukeutumissääntöihin (Kamila 2010, 85, 130). Muodin avulla ihminen ilmentää ja rakentaa omaa identiteettiään. Muoti siis määrittelee, millainen tyyli on kulloinkin suosiossa. Muoti ja pukeutuminen voidaan määrittellä kommunikaatioksi, jossa kommunikoivat osapuolet tulkitsevat toisiaan muodin ja pukeutumisen avulla. (Koskennurmi-Sivonen 2003, 6.) Pukeutumiseen kuuluu paljon sosiaalisia paineita ja kulttuurista riippuen myös pakotteita (Entwistle 2001, 37). On olemassa positiivinen ja negatiivinen pukeutumisen vapaus. Positiivinen pukeutumisen vapaus merkitsee sitä, että pukeutuja pukeutuu juuri niin kuin itse haluaa, kun taas negatiivinen pukeutumisen vapaus tarkoittaa tilannetta, jossa pukeutuja taistelee määräyksiä sekä niin sanottuja pukeutumisääntöjä vastaan. (Kamila 2012, 178.)

Pukeutumissääntöjen ja -etikettien noudattaminen kuuluvat hyvään käyttäytymiseen. Jokainen luo oman ensivaikutelman toisesta tavatessaan ihmisen ensimmäistä kertaa, joten ulkoasu ja pukeutuminen ovat yksilön tärkeitä viestittäjiä. Ulkoasun luomat viestit välittyvät usein nopeammin kuin sanat. Pukeutumiseen liittyy aina voimakas persoonallisuusvaikutelma, joka tulee esiin myös opettajan työssä, sillä opettajalle ei ole määritelty tarkkaa työasua. Liike-elämässä pukeutuminen luo ensivaikutelman yrityksestä ja sen tuotteen tasosta. Opettajalla ulkoasu saattaa luoda kuvan esimerkiksi tyylistä opettajaa ja auktoriteettiasemasta. Eri ammattien edustajilla on erilaisia pukeutumissääntöjä. Pukeutumisessa täytyisi ottaa huomioon tilaisuuden luonne, toiset ihmiset, fyysinen tila ja vuodenaika. Siisteys on yksi tärkeimpiä seikkoja pukeutumisen suhteen, kun kyse on muustakin kuin vapaa-ajan pukeutumisesta. (Isotalo 2000, 7, 59.)

Malcolm Barnard (1996) ja Patrizia Calefato (2004) painottavat vahvasti, että pukeutuminen ja ulkoasu ovat tapa kommunikoida ympäröivän maailman kanssa. Pukeutuminen heijastaa useassa tapauksessa yksilön sosioekonomista taustaa, ja ulkoasu helposti tuomitsee ihmisen tietynlaiseksi. On kulttuurista kiinni, miten ulkoasua tulkitaan ja tuomitaan. Ulkoasu antaa yksilölle erilaisia merkityksiä ja se voi myös johtaa harhaan. Pukeutumisen avulla yksilö pystyy suojautumaan, mutta myös näyttämään tietynlaisena. Muoti ja pukeutuminen ovat sanatonta viestintää, jolla myös opettaja viestii tietynlaisia asioita. Voi olla helpompi lähestyä ihmistä, jonka ulkoasu on lähellä omia mieltymyksiä kuin ihmistä, jonka ulkoasu on ristiriidassa omien mieltymysten ja näkemysten kanssa. (Barnard 1996, 18–19, 37–38; Calefato 2004, 7.)

Pukeutuminen tekee ruumiin näkyväksi ja täydentää sitä. Ruumis mielletään aina osaksi pukeutumista ja ulkoasua. Ruumis asun alla tuo ulkoasun ”eloon” ja täydentää sen. (Entwistle 2001, 33, 36.) Ulkoasua tarkastellessa kirjallisuudesta nousee esiin hyvin usein myös ruumiillisuuden käsite, sillä se on vahva osa ulkoasua. Mary Douglas (1984) esittää, että ruumis voidaan jakaa fyysiseen ja sosiaaliseen ruumiiseen (Entwistle 2001, 37). Ruumiillisuuteen liittyy käsite ruumis, jota käytetään tutkimuksellisessa kirjallisuudessa. Ulkoasuun kuuluu ruumiin asennot ja eleet, joiden avulla voidaan tulkita ulkoasua. Tutkielmani näkökulmasta ruumis toimii sosiaalisena symbolina ja luo sosiaalisia merkityksiä. (Kamila 2012, 30–31.) Ruumiillisuus ja ulkoasu ovat osa fyysistä koulua, jossa koulun tilat määrittelevät sen, miltä opettajan tulisi näyttää ja miten elehtiä. Ulkoasu ja ihmistä ympäröivä tila ovat yhteydessä toisiinsa. On esimerkiksi eri asia tarkastellaanko opettajan ulkoasua opettajanhuoneessa vai liikuntatunnilla. (Barnard 1996, 173; Viskari & Vuorikoski 2003, 64.)

3.3 Odotukset opettajan ulkoasulle

Erilaiset asut ja tyyli liitetään aina johonkin kontekstiin ja määritellään, missä tiettyä asua on sopivaa käyttää. (Entwistle 2001, 38). On kuitenkin vaikeaa vetää rajaa autenttisen ulkoasun vapauden ja sääntöjen sekä säädösten välille (Calefato 2004, 20). Kriteerit hyvään opettajuuteen tulevat yleensä ulkoapäin yhteiskunnasta. Kriteereihin vaikuttavat muun muassa ihmisten omat kokemukset ja muistot koulusta. Tämä pätee myös opettajan ulkoasuun. Muut määrittelevät, miltä hyvä opettaja näyttää, jolloin saattaa käydä niin, että opettaja joutuu tinkimään omasta identiteetistään. Opettajan täytyy hyväksyä mallina ja jatkuvassa tarkkailussa oleminen sekä työskenteleminen. (Laine 1998, 112.) Mallina olo

tarkoittaa myös sitä, että opettajan täytyy uskaltaa olla erilainen, mikä voi rohkaista myös monia oppilaita olemaan oma itsensä (Grumet 2003, 254).

Nykypäivänä opettajan ulkoasun kommentointi oppilaiden taholta on lisääntynyt huomattavasti, ja opettajat kokevat ilmiön hyvin kiusalliseksi (Kamila 2010, 125). Opettajien täytyy olla tietoisia pukeutumisestaan ja sen vaikutuksista (Entwistle 2001, 40). Opettaja ja opettajan työ on näkyvää, sillä opettaja on avoimessa vuorovaikutuksessa koulun sisäisten ja ulkoisten henkilöiden kanssa. On tärkeää, ettei opettajan ulkoasua rajoiteta mahdottoihin. Hyvän opetuksen yksi perusta on se, että opettaja saa toteuttaa itseään työssään, johon lukeutuu myös opettajan hyvä olo itsestään sisäisesti ja ulkoisesti. (Korpinen 1996, 32.) Sopimattomasti pukeutuminen saattaa kuitenkin usein tehdä olon epämukavaksi niin asun kantajalle kuin sen katsojallekin (Entwistle 2001, 35).

Joanne Entwistle (2001) tuo esiin ulkoasun kontekstisidonnaisuuden. On siis paikkaan ja aikaan sidottua, kuinka opettajan ulkoasu nähdään ja missä kontekstissa (Entwistle 2001, 38). Esimerkiksi 1900-luvun alussa naisopettaja ei voinut pukea hiihtohousuja liikuntatunnille, mutta maailma muuttuu ja nykypäivänä moni näkee, että opettajalla voi olla lävistyksiäkin (Tuominen-Halomo 2011). Opettajaa, jolla on tatuointeja ja lävistyksiä, eivät kuitenkaan kaikki ”katso hyvällä”. Tatuoinneilla on monesti sosiaalista merkitystä ja myös jonkinlainen sanoma, jonka tatuoinnin kantaja haluaa kertoa. Tatuoinnit ovat niin sanottuja ihon koristuksia. (Calefato 2004, 6.) Nuorempi sukupolvi on kuitenkin elänyt maailmassa, jossa tatuoinnit ovat saaneet uuden merkityksen, eikä niitä liitetä enää vahvasti merimiehiin tai vankeihin, jolloin myös asenteet tatuointeja kohtaan muuttuvat jatkuvasti positiivisemmiksi.

Väreillä on aina merkityksellinen symbolinen arvo, vaikka niitä ei tule usein mietittyä. Erityisesti musta ja punainen väri pitävät sisällään vahvoja konteksteja ja voivat viestittää tiettyjä tunnetiloja. (Calefato 2004, 17.) Negatiivissävytteisinä asioina opettajan ulkoasussa nähdään muun muassa tummat värit, jotka viittaavat usein synkkyyteen tai kylmänä pidettyyn luonteeseen. Värien ja katsojan mielialla on huomattu olevan yhteys, jolloin opettajan ulkoasun värimaailma tulee merkitykselliseksi (Barnard 1996, 57). Pukeutumisetiketin mukaan värien käytössä täytyisi muistaa yksi perussääntö. Ulkoasuun täytyy päättää henkilökohtainen pääväri, jota asusteiden värien täytyy tukea ja korostaa. (Isotalo 2000, 8.) Tiettyjen värien lisäksi liiallista paljasta pintaa, esimerkiksi reisien tai dekolteen alueella, ei nähdä myöskään soveliaana opettajan ulkoasulle (Hankaniemi 2014, 64). Opet-

tajat itse välttelevät liian tiukkoja housuja ja liian lyhyitä hameita sekä varsinkin naisopettajat huomioivat ulkoasussaan sen, etteivät välittäisi niin sanottuja eroottisia vinkkejä (Palmu 2001, 186).

Marjo Kamila (2012) on jakanut väitöskirjassaan opettajien pukeutumistyyliä kahdeksaan eri ryhmään. Nämä ryhmät ovat peruspukeutajat, konservatiiviset ja viralliset, nuorekkaat ja trendikkäät, rennot urheilulliset, esteetit, näyttävät ja epäsovinnaiset, naiselliset seksikkäät sekä rennot lökäpöksyt. Nämä kahdeksan pukeutumistyyliä Kamila on jaotellut vielä neljään erilliseen pukeutumisdiskurssiin, joita ovat mallikansalaiset, epäsovinnaiset, seksualisoidut sekä esteetit. Jokaisessa diskurssissa pidetään erilaisia ulkoisia vaikutelmia sopivina ja jokaiset diskurssit tuottavat erilaista opettajakuvaa. (Kamila 2012, 123–127.) Opettajan ulkoasu voidaan siis nähdä näiden pukeutumisdiskurssien kautta.

Mallikansalaisten pukeutumisdiskurssiin lukeutuvat pukeutumistyyleistä peruspukeutajat sekä konservatiiviset ja viralliset. Tähän pukeutumisdiskurssiin kuuluvat opettajat pukeutuvat niin kuin opettajat on totuttu aikojen saatossa näkemään. Mallikansalaisen diskurssiin lukeutuvat opettajat pukeutuvat stereotyyppisesti ja suosivat käytännöllisiä asuja. Mallikansalaiset ovat siistejä, tarkkoja ja ulkoisesti järjestyksessä. Farkkuja ei suosita työhousuina ellei niitä käytetä yhdessä Marimekon paidan kanssa. (Kamila 2012, 174–176.)

Epäsovinnaisesti pukeutuvat opettajat voivat olla epäsovinnaisia tahallisesti tai tahattomasti. Tämän pukeutumisdiskurssin pukeutumistyyliä ovat näyttävät ja epäsovinnaiset sekä nuorekkaat ja trendikkäät. Epäsovinnaisen pukeutumisdiskurssia edustavat opettajat haluavat purkaa opettajan ulkoasulle asetettuja stereotyyppioita. (Kamila 2012, 177–179.) He laajentavat käsitystä siitä, miltä opettaja näyttää. Silti hekin joutuvat miettimään, missä menee hyväksyttävän ulkoasun raja oppilaiden, kollegoiden ja huoltajien silmissä. Epäsovinnaisilla opettajilla voi olla tatuointeja ja lävistyksiä. He ovat nuorekkaita ja niin sanottuun katutyylisiin meneviä. (Kamila 2012, 232–233.)

Pukeutumisdiskurssi, joka pääosin kohdistuu vain naisopettajiin on seksualisoitujen pukeutumistyyli. Erityisesti naiselliset ja seksikkäät sekä nuorekkaat ja trendikkäät ovat tämän diskurssin pukeutumistyyliä. Punainen väri katsotaan seksuaalisuuteen viittaavana niin asuissa kuin hiuksissakin. Lisäksi liian korkeat korot sekä voimakkaat hajuvedet ovat pahesunnan alla. (Kamila 2012, 235–236.) Seksualisoitujen pukeutumisdiskurssi on ristiriidassa yhteiskunnassa ja kulttuurissa vallitsevien ulkonäkötrendien kanssa, sillä koulumaailmassa tiukkoihin ja paljastaviin asuihin suhtaudutaan negatiivisesti. Liika seksuaalisuus

ulkoasussa on lähinnä vain naisten ongelma eikä miesopettajien ulkoasun seksuaalisia viestejä nähdä olevan olemassa. Seksualisoitujen pukeutumisdiskurssiin kuuluva opettaja joutuu usein peittämään omaa persoonaansa ulkoasunsa osalta. (Kamila 2012, 282–283.)

Neljäs Kamilan määrittelemä pukeutumisdiskurssi on esteetit, joihin pukeutumistyyleistä kuuluvat vahvimmin juuri esteetit, mutta myös muiden pukeutumistyylien edustajia voi liittyä tähän diskurssiin. Esteeteihin kuuluva opettaja liittyy osaksi opettajan ammattitaitoa arvomaailman, joka perustuu esteettisiin käsityksiin. Opettajat itse toivoisivat toisiltaan tarkempaa oman ulkoasun tutkiskelua ja siihen huomion kiinnittämistä. (Kamila 2012, 285–287.) Esteettiopettajien ulkoasua luonnehditaan usein turhamaiseksi, sillä he panostavat ulkoasuunsa. Kauniisti pukeutuvaa opettajaa kuitenkin puolustetaan sillä, että hän tuottaa hyvää mieltä ulkoasullaan myös katsojalle eli esimerkiksi oppilaalle tai huoltajalle (Kamila 2012, 292). Esteeteihin liitetään seksualisoitujen tapaan naisopettajat, vaikka nykypäivänä yhä enenevässä määrin myös miesopettajat kiinnittävät tarkempaa huomiota ulkoasuunsa. Jos opettaja nähdään yleisesti mallikansalaisena, esteetit ovat esteettisiä mallikansalaisia. Esteetit opettajat ovat värikkäitä sekä iloisesti pukeutuvia ja odottavat sitä myös muilta opettajilta. (Kamila 2012, 332–333.)

Hannu L. T. Heikkisen ja Rauno Huttusen (2007) mukaan opettajalta odotetaan kohtuullista pukeutumista ja ulkoasua. Opettajat eivät saa pukeutua liian seksikkäästi tai niin sanottuihin nukkavieruihin asuihin, vaan pukeutumisessa täytyy muistaa asiallisuus ja siisteys. Yhteisö määrittelee sen, mikä on asiallista pukeutumista opettajalle eikä se välttämättä tarkoita kaikissa tilanteissa samaa. Esimerkiksi liikuntatunnille opettajan on asiallista pukea liikuntavaatteet, mutta vanhempainillassa niitä ei välttämättä katsota asiallisiksi vaatteiksi. Myös auto luetaan kuuluvaksi ihmisten ulkoasuun, sillä Heikkisen ja Huttusen mukaan opettajalla ”paheeksi” katsotaan liian ylellinen auto. Opettajan ulkoasu nähdään arkisena ja vaatimattomana, mihin ajatellaan liittyvän opettajan tulotaso (Viskari & Vuorikoski 2003, 61).

Asiallisuus ja siisteys vaikuttavat siis uskottavuuteen, vaikkakin nuoremmat opettajat ovat alkaneet rikkoa rajoja ja laajentaa käsityksiä opettajan ulkoasusta. Opettajan ammattiryhmä on silti nykypäivänä hyvin tunnistettavissa ja se rakentaa jatkuvasti tulkintaa itse omasta identiteetistään. (Heikkinen & Huttunen 2007, 21, 24.) Tunnistettavuutensa ja opettajan ulkoasuun liitettävien stereotyyppien myötä opettaja alkaa kiinnittää huomiota ulkoasuunsa jo aloittaessaan alan opinnot (Kamila 2010, 135).

Internetin keskustelupalstoilta löytyy paljon keskusteluja opettajan pukeutumisesta ja ulkoasusta. Keskustelun aloittajat ja kommentoijat ovat niin opettajia kuin muun ammattiryhmän edustajia tai vanhempia, joilla on mielipide asiasta. Keskustelupalstoilla mietitään muun muassa, mikä on sopivaa pukeutumista helteillä ja saako miesopettaja pukea lyhyt-lahkeiset housut. Internetissä kommentoidaan niin nais- kuin miesopettajienkin pukeutumisesta ja ulkoasua koskevia valintoja. Keskusteluista nousee esiin opettajan mallina oleminen ja esimerkillinen ulkoasu. Opettajan täytyy olla säädyllinen eikä pukeutua tiukkoihin paljastaviin asuihin. Tämä asia nousi esiin myös tieteellisistä artikkeleista. Keskustelijoiden mielestä on tärkeää erottua opettajana oppilaiden joukosta, varsinkin yläkoulussa ja lukiossa, jossa oppilaat alkavat olla vanhempia. Vapaa-aikaa monet pitävät kuitenkin eri asiana, vaikka opettajat ovat silloinkin katseiden kohteena. Myös auktoriteetista puhutaan osana ulkoasua. Moni keskustelija on sitä mieltä, että vaatetuksella voi vaikuttaa auktoriteettiin, mutta siihen vaikuttaa myös moni muu ulkoasua suurempi asia. Toiset opettajat kehottavat kollegoitaan pukeutumaan vaatteisiin, joissa tuntee itsensä varmaksi ja olonsa mukavaksi. Opettajan ulkoasu herättää paljon mielipiteitä. (Anna 2010; Kaleva 2012; Vauva 2014.)

Lauri Kemppinen (2007) kirjoittaa artikkelissaan luokanopettajaksi opiskelemaan hakevan ihanneulkoasusta sosiaalisen median epävirallisen valintakoekeskustelun pohjalta. Vaikka ulkonäkö ei ole valintakriteereissä mukana ja jokaista hakijaa kohdellaan tasapuolisesti, on ulkonäkö silti valintaorganisaation keskusteluissa esiin nouseva. Aihe on vaikea, sillä ulkoasuun kiinnitetään kuitenkin tahtomattakin huomiota. Epävirallisissa keskusteluissa esiin nousivat Marimekon vaatteet, jotka stereotyyppisesti usein liitetään opettajiin. Myös Kamilla toi väitöskirjassaan esiin mainintoja Marimekon vaatteista puhuttaessa mallikansalaisten pukeutumisdiskurssista. Opettajan oma ruumis on samanaikaisesti sekä objekti että subjekti.

Aiemminkin todettuna opettaja on jatkuvasti katseiden ja tarkkailun kohteena, joten on helppoa saada hyväksyntää stereotyyppisillä asuilla. (Grumet 2003, 250.) Opettajien täytyy olla ulkonäöllisesti siistejä ja neutraaleja. Keskustelujen mukaan tatuointien katsotaan antavan huonon kuvan opettajasta, eikä partaa ja meikkiä saa olla liikaa. Opettajalle sovelias ulkoasua luonnehditaan usein normaaliksi, neutraaliksi ja myös konservatiivisuus nousee esiin kuvailuissa. Ulkoasu ei saa herättää liikaa huomiota eikä mielipiteitä. Ilmeiden, eleiden sekä kehon asentojen täytyy opettajilla olla hallittuja ja positiivissävytteisiä. (Kemppinen 2007, 191–192, 197, 202.)

4 NÄKYVÄ AUKTORITEETTI

Tässä luvussa keskityn opettajan auktoriteettiin ja uskottavuuteen sekä pohdin, onko ulkoasulla merkitystä opettajan auktoriteettiin liittyen. Näkyvällä auktoriteetilla tarkoitan tutkielmassani auktoriteettia, johon vaikuttavat kaikki nähtävänä olevat asiat, ja jonka opettaja rakentaa tai joka hänelle ulkoasun myötä muodostuu. Käsite on itse muotoilemani, mutta näkyvä auktoriteetti kuvaa hyvin ulkoasun vaikutusta arvovaltaan. Aion keskittyä tässä luvussa lähinnä tarkastelemaan sitä, mikä vaikutus opettajan ulkoasulla on oppilaiden ja huoltajien suhtautumiseen sekä auktoriteetin kokemiseen. Oppilaiden ja kollegoiden katseiden lisäksi huoltajat huomioivat opettajan ulkoasun myös koulupäivän päätyttyä (Kamilla 2012, 130). Ennako-olettamukseni on, että ulkoasulla on vaikutusta auktoriteettiin ja opettajan uskottavuuteen huoltajien ja oppilaiden osalta. Tässä luvussa selvitän, kuinka suuri sen vaikutus on todellisuudessa.

4.1 Auktoriteetin määritelmä

Arvovallan eli auktoriteetin käsite on varsin keskeinen kasvatuksesta ja koulusta puhuttaessa. Auktoriteetin määrittelemiseen tuo haastetta se, että käsitteen sisältö vaihtelee suuresti kontekstista riippuen. Käsite pitää sisällään arvonantajan. Tässä tapauksessa se on oppilaan tai huoltajan, jonka ansiosta auktoriteetti on olemassa. Auktoriteetin rinnakkaiskäsitteenä pidetään usein johtajuutta, joka ei kuitenkaan tarjoa oleellista apua auktoriteettikäsitteen määrittämiselle. Johtajahenkilöitä arvostetaan ja pidetään korkean informaalin statuksessa. (Vikainen 1984, 2–6, 11.) Hyvä auktoriteetti liitetään myös pätevyyteen, mikä on johtajillekin ominaista. Opettajan auktoriteetti jakautuu Puolimatkan ja Tirrin (2000) mukaan kahteen osaan. Opettajalla täytyy olla auktoriteettia hallita luokassa tapahtuvia tilanteita ja pitämään yllä järjestystä. Samaan aikaan opettajalla täytyy olla myös tietoon perustuvaa auktoriteettia eli hänellä tulee olla pedagogista tietämystä sekä taitoa hallita opetettava aine. (Puolimatka & Tirri 2000, 159.)

Heli Eväsoja ja Soili Keskinen (2005) määrittelevät auktoriteetin vaikutusvallan ja pätevyyden rinnakkaiskäsitteeksi. Eväsojan ja Keskinen artikkelissa auktoriteetti jaetaan Kirjavaisen (1996) määritelmää mukailleen kolmella eri tavalla, joista ensimmäisessä auktoriteetti rakentuu henkilön asiantuntijuuden myötä. Toisessa tavassa auktoriteetti määritellään siten, että toiset ihmiset ovat valmiita tottelemaan auktoriteetin hallitsevan henkilön ohjei-

ta. Kolmannessa tavassa auktoriteetti nähdään auktoriteettiaseman kautta, jossa henkilö on nimityksen vuoksi oikeutettu antamaan käskyjä ja ohjeita. (Eväsoja & Keskinen 2005, 13–14.) Opettajan auktoriteetti rakentuu periaatteessa jokaisesta kolmesta tavasta, ja niiden painotus vaihtelee riippuen siitä, onko opettaja tekemisissä huoltajien vai oppilaiden kanssa. Keskeisimmän eron määritelmiin tuo se, mihin auktoriteetin valta perustuu (Eväsoja & Keskinen 2005, 14). Auktoriteetin kuunteleminen on vapaaehtoista, jolloin hyvän auktoriteetin ominaisuus tulee oleelliseksi.

Ulkoasu on henkilökohtainen ominaisuus, jonka avulla opettaja voi lisätä tai vähentää oppilaiden ja huoltajien opettajaa kohtaan kokemaa auktoriteettia. Auktoriteetin välineenä toimii valta, sillä yksilö käyttää valtaa tavoitellessaan jotakin haluttua lopputulosta. Opettajan auktoriteetti voidaan jakaa viralliseen ja epäviralliseen auktoriteettiin. Virallisessa auktoriteetissa opettaja käyttää oman asemansa valtaa ja epävirallisessa henkilökohtaista valtaansa. (Eväsoja & Keskinen 2005, 16, 21.) Horppu (1993) määrittelee opettajan ulkoasun suuntautuvan enemmän epävirallisen auktoriteetin puolelle, sillä viralliseen auktoriteettiin eivät vaikuta auktoriteetin haltijan ulkoiset ominaisuudet (Eväsoja & Keskinen 2005, 22).

4.2 Ulkoasun vaikutus auktoriteettiin

Ruumis ja ulkoasu ovat kontakti maailmaan sekä muihin ihmisiin ja sen avulla välitetään tietynlaisia viestejä (Grumet 2003, 250). Pukeutuminen sitoutuu osaksi sosiaalista elämää ja kanssakäymistä (Entwistle 2001, 33). Kieli ja oma ulosanti kuuluvat opettajan ulkoasuun ja esimerkiksi hyvään johtamistapaan kuuluu korrekti kielenkäyttö, jolloin auktoriteetin kannalta kielellä on suuri vaikutus. Turhamaista opettajaa, joka niin sanotusti turhailee pukeutumisellaan, autollaan ynnä muulla, ei aina oteta ammatin puolesta vakavasti. Aiemmassa luvussa mainitsin, ettei opettajalle mielletä kallista autoa, mutta myös toinen ääripää autoesimerkissä laskee opettajan auktoriteettia ja uskottavuutta, vaikka se ei liity millään tavalla opettajan tekemään opetustyöhön. (Heikkinen & Huttunen 2007, 23–24.)

Paikka, jossa yksilö asuu, vaikuttaa yksilöön itseensä sekä määrittelee, mikä on sallittua ja mikä ei (Estola & Erkkilä 2007, 138). Myös Suomen sisällä on maantieteellisesti vaikutusta, miten oppilaat ja huoltajat kokevat opettajan ulkoasun vaikutuksen auktoriteettiin. On esimerkiksi eroja, puhutaanko opettajasta Helsingissä vai Suomen Lapissa, jossa saamelaiskulttuurilla on vahva asema ihmisten elämässä. Nykyään perheillä on monenlaisia, toisistaan eroavia arvoja sekä asenteita, jotka vaikuttavat siihen, miten auktoriteetti nähdään

ja millainen ulkoasu siihen vaikuttaa. Täytyy muistaa, että opettaja kohtaa urallaan satoja oppilaita ja heidän huoltajiaan, eivätkä kaikkien ajatusmaailma ja kokemukset ole samantaisia. Oppilaat ja huoltajat, jotka ovat opettajan auktoriteetin mahdollistajia, hakevat opettajalta erilaisia ominaisuuksia, mukaan lukien ulkoiset ominaisuudet. (Eväsoja & Keskinen 2005, 29, 146.) Huoltajat ja oppilaat tulkitsevat tilanteita ja ulkoasuja erilailla ja reagoivat sen mukaan eri tavoin (Säljö 2001, 131).

Luonnollisesti epävarmat eleet ja kehon asennot laskevat opettajan uskottavuutta ja auktoriteettia. Sanattomasta viestinnästä voidaan päätellä hyvin paljon asioita, kuten esimerkiksi se, onko ihmisellä varma ja hyvä olo juuri siinä tilanteessa. Aina toisen tulkinnat sanattomasta viestinnästä eivät ole oikeita. (Eväsoja & Keskinen 2005, 35.) Opettaja on kuitenkin jatkuvasti toisten ihmisten tarkkailussa, joten on tärkeä ottaa huomioon myös sanaton viestintä. Opettajat pyrkivät puheen rinnalla myös sanattomalla viestinnällään peittämään mahdollista omaa tietämättömyyttään, jottei ammattiuskottavuus laskisi (Viskari & Vuorikoski 2003, 71).

Kamila (2012) tuo esiin Weberin ja Mitchellin (1995) huomion, jossa pukeutuminen voi olla äärimmäisessä tapauksessa jopa pedagoginen strategia. Opettaja saa uskottavuutta ja kunnioitusta oikeantyyllisellä pukeutumisella. (Kamila 2010, 131.) Esimerkiksi miespuolisilla poliitikoilla nähdään useimmiten solmio ja siistit vaatteet. Tämä tuo poliitikolle uskottavuutta. Sama pätee opettajiin, jotka on monesti totuttu näkemään siisteissä vaatteissa ja niin sanotussa opettajan univormussa. (Calefato 2004, 23.) Pedagoginen strategia ulkoasun suhteen ei kuitenkaan toimi samoin lasten ja aikuisten kanssa, sillä heillä voi olla suuretkin käsityserot oikeantyyllisestä pukeutumisesta. Pukeutumisella ja ulkoasulla on vaikutusta yksilön asemaan ja valtaan tietyissä tilanteissa. Opettajayhteisöön kuuluvana opettaja saa lisää valtaa hyväksyttävällä ja yhteisölle luonnehditulla pukeutumisella. (Barnard 1996, 39–40.)

Eväsoja ja Keskinen (2005) ovat tehneet tutkimuksen, jossa on selvitetty yläasteen opettajien ja oppilaiden näkemyksiä opettajan auktoriteetista. Aineisto kerättiin strukturoitujen kyselylomakkeiden sekä avoimien kysymysten avulla. Esille nousi huomioita ulkoasun vaikutuksesta auktoriteettiin, jotka tutkielmani kannalta olivat mielenkiintoisia. Opettajat itse näkivät, että opettajan ulkoinen olemus vaikuttaa auktoriteettiin ja lähes puolet olivat sitä mieltä, että se vaikuttaa melko paljon. (Eväsoja & Keskinen 2005, 41, 44.) Oppilaat taas olivat maininneet opettajan ulkoisia ominaisuuksia, kun heiltä kysyttiin millaista opet-

tajaa he tottelevat. Auktoriteettiin vaikuttivat positiivisesti esimerkiksi mielenkiintoinen puhetyyli ja äänensävy, huoliteltu ja hyvännäköinen ulkoasu sekä lempeät ilmeet ja eleet. Oppilaiden mielestä ulkoisilla ominaisuuksilla oli opettajan persoonan rinnalla vaikutusta auktoriteettiin. (Eväsoja & Keskinen 2005, 57, 59.)

Miellyttävän ulkonäön vaikutuksesta henkilön pätevyyden arvioon on tehty useita tutkimuksia. Watkins ja Johnston (2000) ovat havainneet, että esimerkiksi viehättävä ja kaunis henkilö arvioidaan usein näkemisen perusteella pätevämmäksi kuin niin sanottu tavallisen näköinen henkilö (Kemppinen 2007, 195). Lisäksi on yleisesti todettu, että viehättävän näköinen henkilö aiheuttaa toisessa vuorovaikutuksen osapuolella positiivisempaa käytöstä ja suhtautumista, kuin henkilö, joka on vähemmän viehättävä. Miellyttävän näköistä henkilöä pidetään ammattitaitoisempana, luotettavampana sekä älykkäämpänä. (Berggren, Jordahl & Poutvaara 2006, 1, 16–17.) Ulkoasulla koetaan olevan paljon merkitystä opettajan auktoriteettiasemasta puhuttaessa (Hankaniemi 2014, 64). Sillä voidaan jopa muodostaa sosiaalista hierarkiaa ja arvottaa ihmisiä tietynlaisiksi (Barnard 1996, 3).

Auktoriteettia tavoitellessa opettaja saattaa muuttua lähes sukupuolettomaksi mallikansalaiseksi, sillä mallikansalaisiksi luokitellut opettajat näkevät, että virallinen ja maskuliininen pukeutuminen lisää auktoriteettia sekä uskottavuutta (Kamila 2012, 130, 176). Epäsovinnaisesti pukeutuvat opettajat, jotka eivät tahdo asettua niin sanottuun mallikansalaisen muottiin, joutuvat tekemään enemmän töitä auktoriteettiasemansa saamiseksi sekä säilyttämiseksi ulkoasunsa takia. Varsinkin nuoria, epäsovinnaisesti pukeutuvia opettajia ei oteta tosissaan, sillä heidät luetaan ulkoasunsa myötä kuuluvaksi nuorisoon, ei opettajiin. Lisäksi Kamilan mukaan pahimmassa tapauksessa aikuisten taholta lihaviin opettajien ammattitaitoa ja auktoriteettia saatetaan kyseenalaistaa, jos he eivät ole osanneet pukeutua peittääkseen ruumiinsa kokoa. (Kamila 2012, 232–234.) Siinä missä lihavuus, myös naisellisuus voidaan nähdä ammattitaitoisuuden vastakohtana, mikä osaltaan vähentää niin nais- kuin miesopettajankin auktoriteettia. Muodikas ja nuorekas opettaja voi lisätä arvostustaan ja uskottavuuttaan joidenkin oppilaiden ja vanhempien silmissä. Ammatillista auktoriteettia lisää huoliteltu ja harkittu ulkoasu. (Kamila 2012, 239, 333.)

Ulkoasun ilmaisun voima voi olla myös tiedostamaton, mutta silti se jatkuvasti viestittää katsojalle esimerkiksi tunteita ja asenteita. (Honkavaara 2003, 269, 272.) Arvot ovat merkityksellisiä tarkasteltaessa pukeutumista, sillä yleisesti ihminen pyrkii arvostamansa henkilön kaltaiseksi tai toisin päin. Arvot ohjaavat yksilön toimintaa ja havaintoja ympäröiväs-

tä maailmasta. Ulkoasu välittää arvoja, joten on helpompi pitää arvossa ja auktoriteettiasemassa sellaista henkilöä, joka ulkoasullaankin välittää hyviä arvoja. (Honkavaara 2003, 285.) Valtakunnallinen opetussuunnitelma kuitenkin määrää tietynlaiset arvot ja asenteet, joita koulujen täytyisi Suomessa välittää lapsille sekä heidän vanhemmilleen. Jos koulun arvot ja asenteet ovat erilaiset kuin opettajan omat arvot ja asenteet, syntyy ristiriitaa, sillä opettaja välittää ulkoasullaan omia arvojaan.

5 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Kandidaatin tutkielmani tavoite oli tarkastella nykypäivän opettajan ulkoasua. Ensinnäkin selvittää, mitä kaikkea ulkoasuun kuuluu ja kuinka opettajan ulkoasu on osa opettajan identiteettiä. Tavoitteenani oli avata sitä, millaisena opettaja ulkoisesti nähdään ja näkykö ammatti ulkoasussa. Tutkielman tarkoitus oli myös tarkastella opettajan ulkoasun vaikutusta auktoriteettiin. Tein katsauksen aiheeseen tieteellisen kirjallisuuden pohjalta. Lähtökohdina tutkielmalle olivat henkilökohtaiset intressini, aiheen ajankohtaisuus ja opettajan ammattiin liittyvät julkilausumattomat säännöt. Tutkin, miten opettajan ulkoasu ja auktoriteetti kohtaavat. Ennako-oletuksenani oli, että ulkoasulla on vaikutus opettajan auktoriteettiin puhuttaessa oppilaista ja heidän huoltajistaan. Lisäksi ajattelin huoltajien osalta vaikutuksen olevan suurempi.

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni oli: *Mitä odotuksia opettajan ulkoasulle asetetaan.* Lähestyin kysymystä käsitteiden määrittelyn kautta. Otin mukaan, käsitteiden ulkoasu ja pukeutuminen, lisäksi ruumiillisuuden, identiteetin ja persoonallisuuden käsitteet, sillä koin niiden liittyvän vahvasti aiheeseen. Tutkiessani lähdekirjallisuutta esille nousivat hyvin usein opettajan ulkoasun siisteys ja asiallisuus. Opettaja on monille, varsinkin pienemmille oppilaille, esikuva, mikä opettajan täytyy pitää mielessä tehdessään päätöksiä ulkoasunsa suhteen. Tärkeää kuitenkin on, että opettaja tuntee olonsa hyväksi oman ulkoisen olemuksensa suhteen. Erilaisia ulkoasuja hyväksytään nykypäivänä enemmän kuin ennen, eikä opettajien ulkoasujen täydy olla enää niin sanotusta samasta muotista tehtyjä. Samaan aikaan myös oppilaiden ja vanhempien taholta tuleva kommentointi ja huomioiden tekeminen on kuitenkin lisääntynyt.

Kulttuuri, sijainti ja konteksti, joissa ulkoasua tarkkaillaan vaikuttavat siihen, mitä odotuksia opettajan ulkoasulle asetetaan. Opettajan univormuksi määritellään Marimekon paita ja farkut ja vahvimmin brändeistä opettajan ulkoasuun liitetäänkin juuri Marimekko. Stereotyyppisillä asuilla opettaja voi hakea hyväksyntää, mutta osa opettajista tahtoo tarkoituksella rikkoa stereotyyppiä ja herättää huomiota sekä mielipiteitä. Sosiokulttuurisesta näkökulmasta tarkastelu painottaa, että sosiaalinen vuorovaikutus ja kulttuuri vaikuttavat vahvasti ulkoasun näkemiseen ja kokemiseen. Ne myös tuottavat tietynlaista kuvaa niin sanotusta hyväksytystä ulkoasusta opettajalle.

Millainen vaikutus opettajan ulkoasulla on opettajan auktoriteettiin? Tämä oli tutkielmani toinen tutkimuskysymys. Aluksi lähdin selvittämään, mitä odotuksia opettajan ulkoasulle asetetaan. Pyrin avaamaan opettajan ulkoasun vaikutusta opettajan auktoriteettiin selvittämällä, miten auktoriteetti-käsite määritellään. Toin esille itse muotoilemani käsitteen ja tutkielmani otsikossakin esiintyvän, näkyvän auktoriteetin. Tarkoitin näkyvällä auktoriteetilla kaikkea sitä, mikä opettajan ulkoasussa vaikuttaa oppilaiden ja huoltajien kokemaan auktoriteettiin ja jota ulkoasu itsessään tuottaa opettajalle. Tavoitteenani oli selvittää, kuinka suuri vaikutus ulkoasulla on opettajan auktoriteettiin oppilaiden ja huoltajien osalta.

Opettajan ulkoasulla on vaikutusta huoltajien ja oppilaiden kokemaan auktoriteettiin. Aihetta tarkasteltuani olen kuitenkin sitä mieltä, että pedagogisella auktoriteetilla on suurin vaikutus opettajan auktoriteettiin. Näkyvä auktoriteetti on vain osa opettajan muodostamaa auktoriteettia. Opettaja on jatkuvasti tarkkailun kohteena ja hyväksytyllä ulkoasulla opettaja saa enemmän uskottavuutta ja kunnioitusta. Auktoriteettia tutkiessani esille nousi mielenkiintoisena huomiona se, että miellyttävä ulkoasu herättää katsojassa positiivisempia tunteita ja katsoja voi kokea henkilön pätevämpanä. Ulkoasu välittää tunteita ja asenteita, jotka osaltaan vaikuttavat henkilön kokemaan arvovaltaan. Huoliteltu ja harkittu ulkoasu lisää opettajan ammatillista auktoriteettia. Nuorekas ja muodikas ulkonäkö saattaa lisätä auktoriteettia, mutta nuorten opettajien täytyy usein tehdä paljon töitä pitääkseen yllä auktoriteettiasemaansa, johon ei auta pukeutuminen epäsovinnaisesti tai silmiin pistävän räikeästi työpaikalla.

Opettajan ulkoasusta on paljon erilaisia mielipiteitä, joten tutkielman asioita ei voi yleistää tai tuloksia pitää totuuksina. Siksi on tärkeää, että aihetta ja tutkielman tuloksia tarkastellaan myös kriittisesti. Aiheen tarkastelu objektiivisesti olisi aina tavoite tutkielmaa tehdessä, sillä se kuuluu tutkimusetiikkaan. Tutkijan omat intressit ohjaavat kuitenkin aina tutkielmaa, vaikka pyrkimys objektiivisuuteen täytyy silti pitää mielessä. Itselläni henkilökohtaiset intressit ohjasivat tutkielmani aiheen valintaa ja rajaamista. Omat mielipiteet ja käsitykset täytyy kuitenkin pitää poissa tutkielmasta ja keskittyä, kandidaatin tutkielman tapauksessa, aiempien tutkimusten tuloksiin ja tieteelliseen kirjallisuuteen. Ulkoasua tutkitessa täytyy ottaa tutkimusetiikassa huomioon myös ulkoasun henkilökohtaisuus. Ulkoasu on jokaiselle yksilölle henkilökohtainen asia ja ulkoasu sekä esimerkiksi sen merkitys koetaan eri tavoin. Tutkijan tulee pitää mielessä henkilökohtaiset merkitykset, jottei tule esimerkiksi loukanneeksi tutkimukseen osallistujaa millään tavoin.

Kandidaatin tutkielmani pohjautui tieteelliseen kirjallisuuteen ja aiempiin tutkimuksiin lukuun ottamatta lyhyttä osuutta, jossa viittasin internetin keskustelupalstojen sisältöön. Internetin keskustelut olivat relevantteja tutkimukseni kannalta ja toivat esiin tutkielman aiheen ajankohtaisuuden sekä ihmisten erilaisia näkemyksiä opettajan ulkoasusta. Internetistä löytyvien lähteiden luotettavuus täytyy kuitenkin aina kyseenalaista ja pohtia tarkkaan kuinka tietoa käyttää. Opettajan ulkoasusta ei löydy kovinkaan laajasti aiempia tutkimuksia tai tieteellisiä tekstejä, joten jouduin käyttämään yli kymmenen vuotta vanhoja lähteitä. Toisinaan tieto vanhentuu hyvinkin nopeasti, jolloin vanhempi kirjallisuus ei ole enää luotettavaa. Opettajan ulkoasun kannalta esimerkiksi muoti muuttuu jatkuvasti, mutta värien merkitykset ja opettajan näkeminen mallina ovat olleet vuosikymmenten saatossa melko pysyviä. Auktoriteetin määritelmä taas ei ole vuosien saatossa muuttunut radikaalisti. Tutkielmani osalta oli tärkeää, että vanhemmasta kirjallisuudesta osasi poimia vain nykypäivänäkkin yleistettävän tiedon.

Tutkielmani tuo esille opettajan ulkoasun merkityksellisyyden ja sen, että aiheesta olisi vielä paljon tutkittavaa. Tutkielman teko oli paikoin haastavaa, sillä jo aiemminkin todettuani opettajan ulkoasua ei ole paljoakaan tutkittu. Ulkoasun merkityksestä kuitenkin löytyi sekä kotimaisia että kansainvälisiä lähteitä. Tutkielmaa tehdessä huomasin sen, kuinka monitahoinen aihe ulkoasu on ja mitä merkityksiä se luo eri konteksteista tarkasteltuna.

Kolmannessa luvussa totesin, etten tutkielmassani jaottele miesten ja naisten eroavaisuuksia ja samankaltaisuuksia ulkoasusta puhuttaessa. Jatkotutkimuksen kannalta sukupuolen näkökulma aiheeseen olisi kuitenkin kiinnostava ja antoisa. Sukupuolentutkimus on nousut nykypäivänä paljon esille ja sukupuolta tutkitaan yhä enemmän. Yleisestikin tuntuu, että nais- ja miesopettajille on erilaisia odotuksia opettajuuden ja auktoriteetin suhteen, joten olisi mielenkiintoista tutkia hyväksytäänkö opettajien ulkoasussa enemmän asioita riippuen sukupuolesta. Voisin myös viedä tutkimuksen kokonaan auktoriteetin puolelle ja tutkia opettajan auktoriteettia sukupuolentutkimuksen näkökulmasta. Toinen jatkotutkimuksen mielenkiintoinen aihe voisi olla internetin keskustelupalstojen opettajan ulkoasuun liittyvät keskustelut. Siellä esiin tulevat monenlaiset mielipiteet ja ihmiset ovat suhteellisen suoria kommentissaan. Edustettuina ovat eri ammatit, ikäluokat ja erilaiset näkemykset opettajan ulkoasusta. Opettajan ulkoasu itsessään aiheena on melko tuore, joten siinä suhteessa aihe motivoi jatkamaan sen tutkimista progradu-tutkimuksessani.

Opettajat ovat edelleen usein tunnistettavissa ulkoasunsa suhteen, vaikka pukeutujia on nykyään monenlaisia. Tärkeintä kuitenkin on, että opettaja tuntee olonsa mukavaksi myös ulkoisesti eikä joudu sulkemaan kokonaan pois omaa persoonaansa ja identiteettiänsä tehdessään päätöksiä ulkoasunsa suhteen. Opettajan tulee silti kiinnittää huomiota ulkoasuunsa, vaikka suuri vaikutus oppilaiden ja vanhempien kokemaan auktoriteettiin tulee pedagogisista valinnoista, persoonasta ja sanallisesta viestinnästä. Opettaja on oppilailleen esimerkkinä myös rohkaisussa olemaan sellainen kuin itsestä tuntuu ja erilaisuuden hyväksymisessä. Ulkoasu on tärkeää sanatonta viestintää, jota ei tulisi unohtaa.

LÄHTEET

- Anna. (2010). *Tyylikäs opettaja? –keskustelu*. Viitattu: 31.1.2017. <https://keskustelu.anna.fi/threads/tyylikaes-opettaja.1835910/>
- Arnkil, H. (2008). *Värit havaintojen maailmassa*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Barnard, M. (1996). *Fashion as Communication*. London & New York: Routledge.
- Berger, J., Blomberg, S., Fox, C., Dibb, M. & Hollis, R. (1991). (suom.) Rutanen, M. *Näkemisen tavat*. Helsinki: Painokaari Oy.
- Berggren, N., Jordahl, H. & Poutvaara, P. (2006). *The Looks of a Winner: Beauty, Gender and Electoral Success*. Munich: CESifo.
- Calefato, P. (2004). *The Clothed Body*. Oxford: Berg.
- Entwistle, J. (2001). *The Dressed Body*. Teoksessa (toim.) Entwistle, J. & Wilson, E. *Body Dressing*. Oxford: Berg.
- Erkkilä, R. & Estola, E. (2007). *Opettaja tunturin takaa*. Teoksessa (toim.) Estola, E., Heikkinen, H. L. T. & Räsänen, R. *Ihmisen näköinen opettaja*. Oulu: Oulu Universtiy Press.
- Eväsoja, H. & Keskinen, S. (2005). *Opettaja auktoriteettina ja vallan käyttäjänä*. Teoksessa (toim.) Keskinen, S. *Valta, kilpailu ja kiusaaminen opettajan työssä*. Saarijärvi: Saarijärven Offset Oy.
- Feldt, T & Metsäpelto, R-L. (2010). *Persoonallisuuden käsite psykologiassa*. Teoksessa (toim.) Feldt, T & Metsäpelto, R-L. *Meitä on moneksi. Persoonallisuuden psykologiset perusteet*. Juva: PS-kustannus.
- Grumet, M. R. (2003). *My Teacher's Body*. Teoksessa (toim.) Freedman, D. P. & Stoddard Holmes, M. *The Teacher's Body. Embodiment, Authority, and Identity in the Academy*. Albany: State University of New York Press.
- Haavio, M. H. (1969). *Opettajapersoonallisuus*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Hacking, I. (2009). *Mitä sosiaalinen konstruktionismi on?* Tampere: Vastapaino.
- Hall, S. (2005). (suom. & toim.) Herkman, J. & Lehtonen, M. *Identiteetti*. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Hankaniemi, E. (2014). *Miltä opettajan kuuluu näyttää? Näkökulmia opettajan ulkoiseen olemukseen*. Tampereen Yliopisto: Pro gradu-tutkielma.
- Heikkinen, H. L.T & Huttunen, R. (2007). *Opettaja ihmisenä ja ammattilaisena*. Teoksessa (toim.) Estola, E., Heikkinen, H. L. T. & Räsänen, R. *Ihmisen näköinen opettaja*. Oulu: Oulu University Press.
- Honkavaara, N. (2003). *Pukeutumisen kontekstiaalisuus*. Teoksessa (toim.) Koskennurmi-Sivonen, R. & Raunio, A-M. *Vaatekirja*. Helsinki: Yliopistopaino.

- Isotalo, M. (2000). *Etiketin salat – Etikettipukeutumisen opas*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kaleva. (2012). *Nuorten opettajien pukeutuminen liian vapaamielistä – keskustelu*. Viitattu: 10.5.2016. <http://www.kaleva.fi/juttutupa/muut/nuorten-opettajien-pukeutuminen-liian-vapaamielista/1899841?page=1>
- Kamila, M. (2012). *Katsojana ja katsottuna – Opettajan kontrolloitu ulkoasu*. Jyväskylä: Bookwell Oy.
- Kamila, M. (2010). *Luokanopettajaopiskelijoiden mielikuvia opettajan ulkoisesta olemuksesta*. Teoksessa (toim.) Ropo, E., Silfverberg, H. & Soini, T. *Toisensa kohtaavat ainedidaktiikat*. Tampere: Juvenes Print.
- Kemppinen, L. (2007). *Ihannhakijan muotokuva – epävirallinen valintakoekeskustelu ja opettajuuteen liitetyt uskomukset*. Teoksessa (toim.) Nikkola, T. & Räihä, P. *Sattumia vai osumia? Opiskelijavalintojen olemuksen määrittelyä*. Juva: PS-kustannus.
- Korkki, R. (2015). *Fitness-urheilija uhattiin erottaa opettajan virasta bikinikuvien vuoksi – ”Pornograafisia”*. Viitattu: 9.4.2016. http://m.iltalehti.fi/fitnessvoimailu/2015102320551293_bs.shtml
- Korpinen, E. (1996). *Opettajuutta etsimässä*. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- Koskennurmi-Sivonen, R. (2003). *Vaatetus, pukeutuminen ja muoti – Ero ja erottamattomuus*. Teoksessa (toim.) Koskennurmi-Sivonen, R. & Raunio, A-M. *Vaatekirja*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Laine, T. (1998). *Opettajakin on ihminen*. Teoksessa (toim.) Niemi, H. *Opettaja modernin murroksessa*. Juva: WSOY.
- Lazarus, R. S. (1977). (suom.) Toropainen, L. *Persoonallisuus*. Espoo: Weilin+Göös.
- Nikkola, T & Räihä, P. (2007). *Opettajan työn analyysi opiskelijavalintojen perustaksi*. Teoksessa (toim.) Nikkola, T. & Räihä, P. *Sattumia vai osumia? Opiskelijavalintojen olemuksen määrittelyä*. Juva: PS-kustannus.
- Oyserman, D. (2004). *Self-concept and identity*. Teoksessa (toim.) Brewer, M. B. & Hewstone, M. *Self and social identity*. Cornwall: Blackwell Publishing.
- Palmu, T. (2001). *Kosketuspintoja sukupuoleen: opettajat, ruumiillisuus ja seksuaalisuus*. Teoksessa (toim.) Tolonen, T. *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Tampere: Vastapaino.
- Puolimatka, T. & Tirri, K. (2000). *Teacher Authority in Schools: a case study of Finland*. Lehdessä *Journal of Education for Teaching*. Vol. 26, No. 2.
- Räsänen, R. (2007). *Arvot opettajan työn viittoina*. Teoksessa (toim.) Estola, E., Heikkinen, H. L. T. & Räsänen, R. *Ihmisen näköinen opettaja*. Oulu: Oulu University Press.
- Siljander, P. (2015). *Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen. Peruskäsitteet ja pääsuuntaukset*. Tampere: Vastapaino.
- Säljö, R. (2001). *Oppimiskäytännöt – Sosiokulttuurinen näkökulma*. Helsinki: WSOY.

Tuominen-Halomo, A. (2011). *Roiskeläppä vai hiihtohousut – Mikä on opettajalle sopivaa pukeutumista?* Viitattu: 23.4.2016. <http://www.helsinginuutiset.fi/artikkeli/35784-roiskelappa-vai-hiihtohousut-mika-on-opettajalle-sopivaa-pukeutumista>

Vauva. (2014). *Opettajan pukeutuminen helteellä –keskustelu.* Viitattu: 10.5.2016. http://www.vauva.fi/keskustelu/4243241/ketju/opettajan_pukeutuminen_helteella?page=1

Vikainen, I. (1984). *Pedagoginen auktoriteetti.* Turku: Turun yliopiston offsetpaino.

Viskari, S. & Vuorikoski, M. (2003). *Ei kai opettaja kone ole.. Opettajan työ opiskelijoiden silmin.* Teoksessa (toim.) Törmä, S., Viskari, S. & Vuorikoski, M. *Opettajan vaiettu valta.* Tampere: Vastapaino.

